

«به نام خداوند جان و خرد»

مسئولیت مدنی تاجر ورشکسته و آثار مسئولیت کیفری بر آن

سماء فلاحتی

مؤسسه فرهنگی هنری انتشاراتی

نگاه بینه

سرشناسه: فلاحی، سماء، ۱۳۶۶ -

عنوان و نام پدیدآور: مسئولیت مدنی تاجر ورشکسته و آثار مسئولیت کیفری بر آن اسما، فلاحی

مشخصات نشر: تهران، نگاه بینه، ۱۳۹۵

مشخصات ظاهری: ۹۶ ص

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۹۴۴-۱۳-۴: ۱۰۰۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا

موضوع: ورشکستگی - ایران

موضوع: Bankruptcy -- Iran

موضوع: ورشکستگی - مقررات کیفری - ایران

موضوع: Bankruptcy -- Iran -- Criminal provisions

موضوع: حقوق تجارت - ایران

موضوع: Commercial -- Iran

رده بندی کنگره: ۱۹۵/۵۸/۱۹۵ KMH

رده بندی دیویی: ۳۴۰/۵۵

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۴۰۰۰۴۴۴

مؤسسه فرهنگی - علمی انتشاراتی

نگاه بینه

میدان انقلاب - خیابان ۱۲ فروردین - پلاک ۲۵۵ - واحد ۴

تلفن: ۶۶۴۹۲۹۳۳-۶۶۴۱۴۲۵۵

«مسئولیت مدنی تاجر ورشکسته و آثار مسئولیت کیفری بر آن»

مؤلف: سماء فلاحی

چاپ: اول ۱۳۹۵

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۹۴۴-۱۳-۴

قیمت: ۱۰۰۰۰ تومان

کلیه حقوق این اثر برای ناشر و مؤلف محفوظ و هرگونه تکثیر این اثر از طریق ارسال یا بارگذاری فایل الکترونیکی یا چاپ و نشر کاغذی آن بدون مجوز کتبی ناشر به هر شکل اعم از فایل، سی‌دی، افست، ریسوگراف، فتوکپی، زیراکس یا وسایل مشابه، به صورت متن کامل یا صفحاتی از آن تحت هر نام اعم از کتاب، جزوه یا غیره در فضای واقعی یا مجازی و همچنین توزیع، فروش، عرضه یا ارسال اثری که بدون مجوز ناشر تولید شده، موجب پیگرد قانونی است.

فهرست مطالب

مقدمه ۸

فصل اول: عناصر و انواع ورشکستگی

۱-۱-۱-۱ عناصر ورشکستگی	۱۲
۱-۱-۱-۱ اشتغال به تجارت	۱۲
۱-۱-۱-۱-۱ تاجر شخص حقیقی	۱۲
۱-۱-۱-۱-۲ تاجر شخص حقوقی	۱۴
۱-۱-۱-۱-۱-۱ اثر انحلال بر شمول مقررات ورشکستگی	۱۶
۱-۱-۱-۱-۱-۲ استیفاءات و تضامنی حکمی	۱۶
۱-۱-۱-۱-۳ مؤسسات غیر تجاری که تجارت می کنند	۱۷
۱-۱-۱-۲ توقف از پرداخت بون	۱۷
۱-۱-۲-۱ مفهوم توقف و ادب بون در ورشکستگی	۱۷
۱-۱-۲-۱-۱ نظریات حقوق دانان	۱۷
۱-۱-۲-۱-۲ رویه قضایی	۲۰
۱-۱-۲-۱-۲-۱ اوصاف دین در توقف پرداخت ها	۲۱
۱-۱-۲-۲-۱-۱ تعداد	۲۱
۱-۱-۲-۲-۱-۲ نوع	۲۱
۱-۲-۱ انواع ورشکستگی	۲۲
۱-۲-۱-۱ ورشکستگی عادی	۲۲
۱-۲-۱-۲ ورشکستگی مجرمانه	۲۳
۱-۲-۲-۱ ورشکستگی به تقصیر	۲۳
۱-۲-۲-۱-۱ ورشکستگی به تقصیر اجباری	۲۴
۱-۲-۲-۱-۱-۱ بند ۱ ماده ۵۴۱ قانون تجارت	۲۴
۱-۲-۲-۱-۱-۲ بند ۲ ماده ۵۴۱ قانون تجارت	۲۵
۱-۲-۲-۱-۱-۳ بند ۳ ماده ۵۴۱ قانون تجارت	۲۶
۱-۲-۲-۱-۱-۲-۱ خرید بالاتر از مظنه روز و فروش نازل تر از مظنه روز	۲۶
۱-۲-۲-۱-۱-۲-۲-۱ بکاربردن وسائلی دور از صرفه برای تحصیل وجه	۲۷
۱-۲-۲-۱-۱-۲-۲-۲ بند ۴ ماده ۵۴۱ قانون تجارت	۲۸

- ۲-۱-۲-۲-۱ موارد سه گانه اختیاری صدور حکم ورشستگی به تفصیر (ماده ۵۴۲ قانون تجارت)..... ۲۸
- ۳-۱-۲-۲-۱ تعقیب جزائی و مجازات تاجر ورشکسته به تفصیر..... ۳۱
- ۲-۲-۲-۱ ورشستگی به تقلب..... ۳۱
- ۱-۲-۲-۲-۱ عناصر متشکله جرم ورشستگی به تقلب..... ۳۲
- ۱-۱-۲-۲-۲-۱ عناصر قانونی..... ۳۲
- ۱-۱-۲-۲-۲-۱ عنصر مادی جرم..... ۳۲
- ۱-۱-۱-۲-۲-۲-۱ عناصر مادی جرم ورشستگی به تقلب..... ۳۳
- ۱-۱-۱-۲-۲-۲-۱ رفتار فیزیکی..... ۳۳
- ۲-۱-۱-۱-۲-۲-۲-۱ شرایط و اوضاع و احوال..... ۳۳
- ۱-۱-۱-۲-۲-۲-۱ مفقود کردن دفاتر..... ۳۵
- ۲-۲-۲-۲-۱ مخفی کردن قسمتی از دارایی خود..... ۳۷
- ۲-۲-۲-۲-۱ بردن قسمتی از دارایی تاجر به طریق مواضعه و معاملات صوری..... ۳۹
- ۲-۲-۱-۱-۱-۲-۲-۲-۱ متایانه بدهی به وسیله تاجر..... ۴۱
- ۲-۱-۲-۲-۲-۱ عنصر روانی..... ۴۲
- ۲-۲-۲-۲-۱ تعقیب جزائی و مجازات تاجر ورشکسته به تقلب..... ۴۲

فصل دوم: مسئولیت قراردادی تاجر ورشکسته

- ۱-۲ قراردادهای منعقدۀ توسط تاجر قبل از تاریخ توقف..... ۴۴
- ۱-۱-۲ اصل صحت قراردادهای تاجر..... ۴۴
- ۲-۱-۲ استثنائات بر اصل صحت قراردادهای تاجر..... ۴۴
- ۱-۲-۱-۲ معاملات قابل فسخ (موضوع ماده ۴۲۴ قانون تجارت)..... ۴۴
- ۱-۱-۲-۱-۲ قلمرو و قید «متضمن ضرری بیش از ربع قیمت معامله»..... ۴۵
- ۲-۱-۲-۱-۲ معنا و مفهوم عبارت قابل فسخ با توجه به مفاهیم حقوق مدنی..... ۴۶
- ۱-۲-۱-۲-۱-۲ تفاوت فسخ در قانون مدنی با فسخ در ماده ۴۲۴..... ۴۶
- ۲-۲-۱-۲-۱-۲ تعبیر عدم نفوذ از عبارت قابل فسخ..... ۴۶
- ۲-۲-۱-۲-۱-۲ صحت عبارت قابل فسخ در ماده ۴۲۴..... ۴۸
- ۳-۱-۲-۱-۲ شرایط لازم برای فسخ معاملات تاجر قبل از دوران توقف..... ۵۰
- ۴-۱-۲-۱-۲ راههای اجتناب از فسخ قرارداد..... ۵۲

۱-۲-۱-۲-۱-۴-۱	پرداخت تفاوت قیمت قبل از اقامه دعوی فسخ.....	۵۲
۱-۲-۱-۲-۲-۴-۲	پرداخت تفاوت قیمت بعد از اقامه دعوی از سوی طلبکاران یا مدیر تصفیه.....	۵۲
۱-۲-۱-۲-۵-۱	معوض بودن یا غیر معوض بودن معاملات موضوع ماده ۴۲۴ قانون تجارت.....	۵۲
۱-۲-۲-۲-۲-۱	معاملات باطل تاجر ورشکسته با موضوع ماده ۴۲۶ قانون تجارت.....	۵۴
۱-۲-۲-۱-۲-۱-۲	ماده ۴۲۶ قانون تجارت.....	۵۴
۱-۲-۲-۲-۲-۲-۲	ماده ۲۱۸ قانون مدنی.....	۵۵
۲-۲-۲-۲-۲-۲-۲	قراردادهای منعقدۀ توسط تاجر پس از تاریخ توقف و قبل از صدور حکم ورشکستگی.....	۵۶
۲-۲-۲-۲-۲-۲-۲	معاملات باطل.....	۵۶
۲-۲-۲-۲-۲-۲-۲	معاملات موضوع ماده ۴۲۳ قانون تجارت (بندهای ۱ و ۲ و ۳).....	۵۶
۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱-۲-۱	بند ۱ ماده ۴۲۳ قانون تجارت.....	۵۷
۱-۲-۲-۲-۲-۲-۲	بند ۲ ماده ۴۲۳ قانون تجارت.....	۵۸
۱-۲-۲-۲-۲-۲-۲	بند ۳ ماده ۴۲۳ قانون تجارت.....	۵۸
۱-۲-۲-۲-۲-۲-۲	بند ۳ ماده ۴۲۳ قانون تجارت.....	۵۹
۲-۲-۲-۲-۲-۲-۲	معاملات موضوع ماده ۴۲۳ قانون تجارت.....	۵۹
۳-۲-۲-۲-۲-۲-۲	تمامی معاملات موضوع ماده ۵۸۷ قانون تجارت.....	۶۰
۲-۲-۲-۲-۲-۲-۲	قراردادهای قابل فسخ: (موضوع ماده ۴۲۴ قانون تجارت).....	۶۰
۳-۲-۲-۲-۲-۲-۲	قراردادهای منعقدۀ توسط تاجر پس از صدور حکم ورشکستگی.....	۶۱
۱-۳-۲-۲-۲-۲-۲	اصل بطلان معاملات تاجر.....	۶۱
۲-۳-۲-۲-۲-۲-۲	صحت معاملات به نفع طلبکاران.....	۶۲
۴-۲-۲-۲-۲-۲-۲	قراردادهای منعقدۀ توسط تاجر بعد از انعقاد قرارداد ارفاقی.....	۶۲
۱-۴-۲-۲-۲-۲-۲	تعریف و شرایط انعقاد قرارداد ارفاقی و آثار آن نسبت به تاجر ورشکسته.....	۶۲
۱-۱-۴-۲-۲-۲-۲	تعریف قرارداد ارفاقی.....	۶۲
۲-۱-۴-۲-۲-۲-۲	شرایط انعقاد قرارداد ارفاقی.....	۶۳
۱-۲-۱-۴-۲-۲-۲	شرایط مقدماتی.....	۶۳
۲-۲-۱-۴-۲-۲-۲	رای گیری و رضایت اکثر طلبکاران.....	۶۴
۳-۲-۱-۴-۲-۲-۲	عدم محکومیت تاجر ورشکسته به تقلب.....	۶۵
۴-۲-۱-۴-۲-۲-۲	تصدیق قرارداد ارفاقی به وسیله دادگاه.....	۶۵
۳-۱-۴-۲-۲-۲-۲	آثار قرارداد ارفاقی.....	۶۶
۱-۳-۱-۴-۲-۲-۲	اثر قرارداد ارفاقی نسبت به تاجر ورشکسته.....	۶۶
۲-۳-۱-۴-۲-۲-۲	اثر قرارداد ارفاقی نسبت به طلبکاران (اکثریت طلبکاران).....	۶۶

- ۱-۲-۳-۱-۴-۲ طلبکارانی که قرارداد ارفاقی امضاء کرده‌اند ۶۶
- ۲-۲-۳-۱-۴-۲ طلبکارانی قرارداد ارفاقی را امضاء نکرده‌اند (اقلیت طلبکاران) ۶۷
- ۲-۴-۲ وضعیت قراردادهای تاجر با اشخاص ثالث پس از انعقاد قرارداد ارفاقی ۶۷
- ۱-۲-۴-۲ اصل صحت قراردادهای تاجر قبل از فسخ یا بطلان قرارداد ارفاقی ۶۷
- ۲-۲-۴-۲ اصل بطلان قراردادهای تاجر پس از فسخ یا بطلان قرارداد ارفاقی ۶۸

فصل سوم: مسئولیت مدنی خارج از قرارداد تاجر ورشکسته

- ۱-۳ مقدمه ۷۰
- ۲-۳ مسئولیت مدنی تاجر ناشی از جرم ورشکستگی ۷۰
- ۳-۳ مصادیق احتمالی مسئولیت مدنی ناشی از مسئولیت کیفری ۷۲
- ۱-۳-۳ مسئولیت مدنی ناشی از جرم ورشکستگی به تقصیر ۷۳
- ۱-۱-۳-۳ دوم ۷۳
- ۲-۲-۳-۳ مصادیق ۷۳
- ۳-۲-۳-۳ مبانی و شرایط مسئولیت مدنی تاجر در ورشکستگی به تقصیر ۷۴
- ۱-۳-۲-۳-۳ مبانی مسئولیت ۷۴
- ۱-۱-۳-۲-۳-۳ موارد مسئولیت مدنی ناشی از تقصیر ۷۴
- ۲-۱-۳-۲-۳-۳ موارد مسئولیت مدنی بر غیر تقصیر ۷۵
- ۲-۳-۲-۳-۳ شرایط مسئولیت ۷۵
- ۱-۲-۳-۲-۳-۳ نظریه تقصیر ۷۵
- ۲-۲-۳-۲-۳-۳ نظریه خطر (مسئولیت بدون تقصیر) ۷۷
- ۳-۲-۳-۲-۳-۳ نظریه تخمین حق ۷۹
- ۴-۲-۳-۲-۳-۳ نظریه مختلط و واسطه ۷۹
- ۵-۲-۳-۲-۳-۳ نظریه انتساب اضرار ۸۱
- ۲-۳-۳ مسئولیت مدنی ناشی از جرم ورشکستگی به تقلب ۸۱
- ۱-۲-۳-۳ مفهوم ۸۱
- ۱-۱-۲-۳-۳ ماهیت جرم ورشکستگی به تقلب ۸۲
- ۲-۲-۳-۳ مصادیق ۸۴
- ۳-۳-۳ شرایط و مبانی مسئولیت مدنی تاجر ورشکسته ۸۵
- ۱-۳-۳-۳ شرایط مسئولیت مدنی تاجر در ورشکستگی به تقلب ۸۵
- ۱-۱-۳-۳-۳ فعل زیانبار از سوی تاجر ورشکسته ۸۵

۲-۱-۳-۳-۲ توجه زیان به سهامداران و طلبکاران ۸۶

۲-۳-۳-۳ مبانی مسئولیت مدنی ناشی از ورشکستگی به تقلب ۸۶

فصل چهارم: نتیجه گیری و پیشنهادها

۱-۴ نتیجه گیری ۸۹

۲-۴ پیشنهادها ۹۰

منابع و مآخذ ۹۳

مقدمه

پیشرفت های اقتصادی حاصله در قرن اخیر، در روابط بین افراد تاثیر داشته و پیش بینی امور اقتصادی را مشکل کرده است. تجار امروزه به انواع معاملات مبادرت می ورزند و اساساً کار آنان به اعتبار، استوار است، ممکن است در نتیجه عدم دقت و ممارست یا حوادث و اتفاقات یا سودجویی و زیاده روی تاجری با وضعی مواجه شود که نتواند تعهدات خود را انجام دهد، در این صورت کسانی که به تاجر اعتماد کرده اند به نوبه خود دچار عسر و حرج می شوند. ادای تعهدات آنها مشکل می شود.

بنابراین ورشکستگی حالت و کیفیتی است که بازرگانان یا شرکتهای بازرگانی پس از توقف از پرداخت بدهی کلی خودشان به موجب حکم دادگاه پیدا کنند. پس تحقق دو شرط مذکور یعنی بازگاز و توقف شدن، باید در یک حال جمع باشد. ورشکستگی یک تاجر مهم، ممکن است باعث ورشکستگی عده دیگری شود، که این موضوع در موارد بحران های اقتصادی، مشکلات فراوانی ایجاد می کند و قوانین مربوط سعی می کنند تا آنجا که ممکن است راه حل مناسبی برای رفع این مشکلات پیدا کنند. اگر ورشکستگی در نتیجه حوادث و اتفاقاتی باشد که مربوط به تاجر نباشد اغلب قوانین با چنین تاجری مدارا می کنند تا از این موقعیت دشوار خلاصی یابد و چنانکه ورشکستگی تاجر مبنی بر سوء استفاده و بر اساس تقلب و تزویر باشد سختگیرانه شدیدی نسبت به تاجر معمول می شود. زیرا وضع تاجر با افراد عادی تفاوت بسیار دارد. عدم توانایی پرداخت دین و در مورد اشخاص عادی نتایج و عواقب اقتصادی زیادی ندارد. در صورتی که عدم توانایی تاجر باعث اختلال امور عده زیادی از تجار دیگر می شود و بدین وسیله اقتصادی را مشکل می سازد. از این رو سختگیری که نسبت به تاجر، معمول است در مورد افراد عادی معمول نیست و مقامات دولتی نسبت به عدم انجام تعهدات اشخاص معمولی مسئولیت کمتری احساس می کنند. در صورتی که در مورد تجار، خود را مسئول نظام اجتماعی می دانند و در اغلب کشورها مقررات ورشکستگی فقط برای تجار وضع شده و در مورد افراد عادی هر کس باید حافظ منافع خود باشد و پیش بینی های لازم را برای تامین منافع خود بکند.

در نتیجه توسعه تجارت، اصول مربوط به تصفیه دیون تجار و اشخاص عادی از یکدیگر جدا و مقررات ورشکستگی برای تجار در نظر گرفته شد. از سال ۱۳۰۳ (ه.ش) در قوانین تجارت ایران مولد مخصوصی (برگرفته شده از قوانین اروپایی) برای ورشکستگی پیش بینی گردید. در صورتی که تصفیه دیون افراد عادی تابع اصول و مقررات قانون مدنی بوده است و تا سال ۱۳۱۳ مقررات مربوط به افلاس و اعسار مذکور در قانون اعسار و افلاس، مصوب ۲۵ آبان ۱۳۱۰، درباره آنان جاری بود.

در قانون اعسار مصوب اول دیماه ۱۳۱۳ - که جایگزین قانون اعسار و افلاس ۱۳۱۰ شده است - عنوان افلاس از بین رفته است و افراد غیر تاجر که توانایی پرداخت بدهی خود را نداشته باشند معسر شناخته می شوند. ماده ۱ قانون اعسار، معسر را به این شرح تعریف می کند:

«معسر کسی است که به واسطه عدم کفایت دارایی یا عدم دسترسی به اموال خود، قادر به تأدیه مخارج محاکمه یا دیون مرد نباشد.»

در حالی که برابر قانون اعسار و افلاس ۱۳۱۰ - که تا حدودی تحت تاثیر مقررات افلاس در حقوق اسلام تدوین شده است - معسر کسی اطلاق می شد که دارایی او برای پرداخت مخارج عدلیه یا بدهی او کافی نبود.

طبق اصولی که از قوانین اروپایی اقتباس شده و در قانون تجارت ۱۳۱۱ و قانون تصفیه امور ورشکستگی مصوب ۲۴ تیر ۱۳۱۸، پیش بینی شده، ورشکستگی در ایران مختص تاجر است.

بدین ترتیب قانونگذار ما تحت تاثیر مقررات افلاس در حقوق اسلام از یک طرف و قوانین اروپایی - بخصوص قانون فرانسه - از طرف دیگر، برای تصفیه دیون اشخاصی که از پرداخت دین خود متوقف می شوند اصول دوگانه ای را برقرار کرد است: افراد غیر تاجر را ابتدا مشمول مقررات اعسار و افلاس و سپس مشمول مقررات اعسار و اشخاص تاجر را مشمول مقررات اعسار و اشخاص تاجر را مشمول مقررات ورشکستگی کرد.

از آنجا که قانون تجارت ایران - اقتباس شده از قوانین کشورهای اروپایی - جزء نظام حقوقی کشور ماست، سازگاری اصول و قواعد آن با اصول و مبانی قانون مدنی ایران - که عمده‌تأثیر بر اساس موازین فقهی بنا شده - ضروری است تا قبل از بازنگری در آن قانون،

مقرراتش با توجه به اصول و مبانی قانون مدنی تحلیل و تفسیر شود. به همین دلیل بر آنیم تا در این پایان نامه یکی از مسایل بسیار مهم ورشکستگی، یعنی (مسئولیت مدنی تاجر ورشکسته و آثار مسئولیت کیفری بر آن) را تجزیه و تحلیل و با اصول و مبانی قانون مدنی ایران ارزیابی کنیم. تاجر ورشکسته همواره مورد سوءظن واقع می شود و چنانچه از تاریخ اطلاع از وضع خود مبادرت به معاملاتی بکند این گونه معاملات مشکوک تلقی می شود. مخصوصاً که تاجر سعی می کنند با انجام معاملاتی که اغلب شرایط سنگینی در بردارد وضع خود را بهبود بخشند و در نتیجه نه تنها گشایشی در کار آنها فراهم نمی شود بلکه وضع خود را بدتر از سابق کرده و به ضرر بستانکاران اقدام می کنند. بویژه اگر سوء نیتی هم در کار باشد که در این صورت مستقیماً تاجر مقداری از اموال خود را از درایی خود کسر می کند و مرتکب سوء استفاده می شود. از این رو تمامی قوانین ورشکستگی معاملات مشکوک را با نظر تردید تلقی می کنند، چنانچه معلوم شود معامله به قصد اضرار بستانکاران انجام گرفته است آن معامله را باطل یا قابل فسخ می دانند. ولی، بنا به اینکه معاملات مزبور قبل از تاریخ توقف یا بین تاریخ توقف و تاریخ صدور حکم ورشکستگی انجام شده باشد باید تاریخهای قانونی. بنابراین اثر حکم ورشکستگی را باید نسبت به معاملات ورشکسته در هر یک از این سه دوره جداگانه مطالعه کرد.